

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ ГАРАНТУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

HUMAN AS AN OBJECT OF GUARANTEEING ENVIRONMENTAL SAFETY IN UKRAINE

Теник А.В., аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування
 Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

Статтю присвячено дослідженню людини як об'єкта гарантування екологічної безпеки в Україні.

Запропоновано підхід, згідно з яким, визначений законодавцем спосіб гарантування екологічної безпеки — як відкритий перелік комплексу заходів із наголосом на його видовій ширині — власне, і являє собою суть поняття «забезпечення» екологічної безпеки.

На основі вивчення норм Конституції України автором обґрунтовано позицію стосовно того, що суб'єктом, якому гарантується екологічна безпека, має бути визначено людину, тобто, не лише громадяни України, а й інші категорії фізичних осіб, які мають законні підстави для цього.

З урахуванням з'ясованого автором лексичного значення понять «екологія», «організм», «населення», ним висловлено позицію, яка полягає в тому, що суб'єктом, якому державою гарантується екологічна безпека є саме жива людина, а не, наприклад, її ембріон чи ненароджений плід.

З огляду на конституційний припис, згідно з яким іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, автором акцентовано увагу на правовому змісті ознаки законності підстав перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства.

Наголошено на тому, що обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги обмежується територією України, але аж ніяк тим чи іншим суб'єктним складом осіб, на яких поширюється відповідна гарантія.

Автором зауважено, що здійснюючи широкий комплекс взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів, як передбачений законом спосіб гарантування екологічної безпеки, для держави об'єктивно неможливо спрямувати в межах її території результат такої діяльності виключно лише на громадян України, а тому позитивні наслідки таких заходів є універсальними та орієнтованими на людину як найвищу соціальну цінність без розрізнення її за будь-якими ознаками, у т.ч. й за ознакою належності до громадянства України.

За результатами проведеного дослідження, з метою приведення структури складу суб'єктів, яким гарантується екологічна безпека, у відповідність до положень частини першої статті 26 Конституції України, запропоновано нову редакцію положень частини другої статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII: «Громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, екологічна безпека гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів».

Ключові слова: людина, об'єкт гарантування, екологічна безпека, Україна.

The article is devoted to the study of a human as an object of ensuring environmental safety in Ukraine.

It is proposed an approach, according to which, the method of ensuring environmental safety determined by the legislator - as an open list of a set of measures with an emphasis on its specific width - in fact, is the essence of the concept of "ensuring" environmental safety.

Based on the study of the norms of the Constitution of Ukraine, the author substantiates the position that a human, that is, not only citizens of Ukraine, but also other categories of individuals who have legal grounds for this, at the legislative level should be defined as a subject that is guaranteed environmental safety.

Taking into account the lexical meaning of the concepts "ecology", "organism", "population" clarified by the author, he expressed the position that the subject to which the state guarantees environmental safety is precisely a living person, and not, for example, his embryo or unborn fetus.

Taking into account the constitutional prescription, according to which foreigners and stateless persons who are legally in Ukraine enjoy the same rights and freedoms, and also bear the same obligations as citizens of Ukraine, the author focuses on the legal content of the sign of the legality of the grounds for staying in Ukraine foreigners and stateless persons.

It is noted that the obligation of the state to ensure environmental safety and maintain ecological balance is limited by the territory of Ukraine, but not by one or another subject composition of persons covered by the corresponding guarantee.

The author noted that by implementing a wide range of interrelated political, economic, technical, organizational, state-legal and other measures, as a way of ensuring environmental safety provided for by law, it is objectively impossible for the state to direct the result of such activities within its territory exclusively to the citizens of Ukraine, and therefore, the positive consequences of such events are universal and focused on a person as the highest social value without distinguishing him on any grounds.

According to the results of the study, in order to bring the structure of the subjects that are guaranteed environmental safety, in accordance with the provisions of part one of Article 26 of the Constitution of Ukraine, the author proposed a new version of the provisions of part two of Article 50 of the Law of Ukraine "On Environmental Protection" of 25.06.1991 No. 1264-XII: "Citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons who are in Ukraine legally, environmental safety is guaranteed by the implementation of a wide range of interrelated political, economic, technical, organizational, state-legal and other measures."

Key words: human, object of guaranteeing, environmental safety, Ukraine.

Постановка проблеми. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є одним із обов'язків держави, в ієрархії яких головним обов'язком є утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

З огляду на відповідальність держави перед людиною за свою діяльність, для України, як для держави правої, незмінним першочерговим завданням залишається належне виконання своїх обов'язків на основі безумовного та неухильного дотримання конституційних засад рівності усіх людей у правах, невідчужуваності та непопущності прав і свободи людини, неможливості існування привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками.

Зважаючи на це, неабиякий науковий інтерес становить питання щодо сучасного стану якості правового регулювання сфери дії вітчизняних конституційних гарантій екологічних прав людини залежно від її правового зв'язку з державою, тобто, з належністю фізичної особи до громадянства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна безпека була предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених. Цій тематиці було присвячено не лише наукові статті, зокрема, М.Т. Гаврильцева (2015), Л.М. Добробог (2015), Г.М. Буканова (2018), С.М. Мельничук (2019), В.О. Копанчука (2020), О.В. Олєфіренко (2020), М.М. Сірант (2020), Ю.В. Корнєєва (2021),

а й монографію Андропова В.А., Домбровської С.М., Ковальчук В.Г., Крюкова О.І. (2016) та дисертаційні дослідження, зокрема, П.О. Фесянова (2013), Ю.В. Краснової (2018), А.Е. Омарова (2019).

Невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Водночас, попри наявність численних досліджень, у контексті виявлення можливих недоліків правового регулювання, питання щодо з'ясування повноти визначеного чинним законодавством України складу суб'єктів, яким гарантується екологічна безпека, наразі залишається доволі актуальним, оскільки є безпосередньо пов'язаним з можливістю реалізації людиною її конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Формулювання мети статті. Метою статті є виявлення прогалин у законодавчих актах, що регулюють структуру складу суб'єктів, яким гарантується екологічна безпека, а також підготовка пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Законодавче визначення поняття екологічної безпеки надано у ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [1]. Відповідно до зазначеної норми екологічна безпека є таким станом навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Зауважимо, що вказане визначення змістовно є дещо вужчим від терміну «екологічна безпека», вжитого у положеннях ст. 16, п. 6 ч. 1 ст. 92 та п. 3 ст. 116 Конституції України 1996 р., адже згідно з преамбулою вказаного вище Закону № 1264-ХІІ, він визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь, тобто, регулює суспільні правовідносини лише у конкретній охоронній сфері.

Змістом положень п. 9 ч. 1 ст. 1, п. 2 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII [2] національна безпека являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Сталлий розвиток держави для забезпечення зростання якості життя населення є одним із фундаментальних національних інтересів України.

Оскільки одним із показників якості життя людини є екологічна безпека, вона належить до сфери таких інтересів, а відтак є складовою національної безпеки України.

До того ж, забезпечення екологічної безпеки, наряду із забезпеченням воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України, є одним із напрямів спрямування державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Зважаючи на це, за своєю конституційно-правовою сутністю екологічна безпека не обмежується виключно рамками правового регулювання охорони навколишнього природного середовища.

У лексичному значенні «екологічна» означає стосовна до «екології», тобто, до «взаємовідношення між організмом і оточуючим середовищем» [3, с. 458].

З огляду на таке загальноприйняте розуміння суті поняття «екологія» та зважаючи на те, що поняття «організм» означає будь-яке живе тіло, істоту [4, с. 739], очевидно, що суб'єктом, якому державою гарантується екологічна безпека є саме жива людина, а не, наприклад, її ембріон чи ненароджений плід.

Відповідно до ч. 2 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [1] екологічна безпека гаранту-

ється громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів.

Як убачається зі змісту вказаної норми, екологічна безпека на законодавчому рівні недвозначно закріплена не як декларація, а як гарантія держави, що, відповідно, зумовлює наявність у цього виду безпеки усіх ознак реального об'єкта правової охорони та захисту. Своєю чергою, вважаємо, що визначений законодавцем спосіб гарантування екологічної безпеки — як відкритий перелік комплексу заходів із наголошенням на його видовій ширині — власне, і являє собою суть поняття «забезпечення» екологічної безпеки.

Водночас, на нашу думку, наразі об'єктивно існує нагальна потреба в удосконаленні цієї норми в частині визначення об'єкта зазначеної вище гарантії, з'ясування суб'єктного складу осіб, на яких ця гарантія поширюється.

Зважаючи на те, що за змістом положень ч. 1 ст. 3, назви Розділу II, ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 50 Основного Закону України людина та, зокрема її життя, здоров'я і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а право на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до категорії гарантованих і таких, що не можуть бути скасовані, конституційних прав людини, на нашу думку, відповідним суб'єктом, якому гарантується екологічна безпека, має бути визначено людину, тобто, не лише громадян України, а й інші категорії фізичних осіб, які мають законні підстави для цього.

Зауважимо, що в преамбулі згаданого Закону № 1264-ХІІ суб'єктом права на захист життя і здоров'я від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, визначено не громадян України, а її населення.

У Кодексі цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI [5] законодавець також оперує таким поняттям, як населення.

Населення це сукупність людей, які проживають на земній кулі, в якій-небудь країні, області і т. ін. [4, с. 183]. Таким чином, лексичне тлумачення преамбули Закону № 1264-ХІІ дає підстави для висновку про те, що під згаданим у ній суб'єктом розуміється сукупність людей, які проживають в Україні.

На наше переконання, повноправними суб'єктами зазначеного вище права є громадяни України, які проживають за її межами тимчасово (зокрема, у зв'язку з виконанням ними трудових функцій, лікуванням, відпочинком тощо) або ж на постійній основі. Стосовно останньої категорії вказаних груп осіб, одним із широкого спектру прав, зумовлених наявністю громадянства України, є безумовне право в будь-який час повернутися в Україну, якого громадяни України в силу положень ч. 2 ст. 33 Конституції України не можуть бути позбавлені. Цілком очевидно, що громадяни України мають всі підстави обгрунтовано розраховувати на те, що кінцевий пункт призначення при такому поверненні буде екологічно безпечним або, як мінімум, на те, що держава, до громадянства якої вони належать, вживе усіх передбачених чинним законодавством заходів для забезпечення екологічної безпеки.

Також вважаємо за необхідне привернути увагу до того, що відповідно до положень ч. 1 ст. 26 Основного Закону України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Правовий зміст ознаки законності підстав перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства на законодавчому рівні визначено у п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 № 3773-VI [6] — в'їзд в Україну в установлен-

ному законодавством чи міжнародним договором України порядку та постійне або тимчасове проживання на її території, або тимчасове перебування в Україні.

За змістом положень ст. 16 Конституції України обов'язок держави щодо забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги обмежується територією України, але аж ніяк тим чи іншим суб'єктом складом осіб, на яких поширюється відповідна гарантія.

Такий же підхід законодавця вбачається і з положень другого речення преамбули згаданого вище Закону № 1264-ХІІ, яким, зокрема, передбачено, що «Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів».

Вважаємо за необхідне особливо наголосити на тому, що здійснюючи в силу припису ч. 2 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [1] широкий комплекс взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів, як передбачений законом спосіб гарантування екологічної безпеки, для держави об'єктивно неможливо спрямувати в межах її території результат такої діяльності виключно лише на громадян України.

З огляду на таке, висловлюємо тверде переконання в тому, що позитивні наслідки заходів, яких вживає держава для забезпечення на своїй території екологічної безпеки, є універсальними та орієнтованими на людину як

найвищу соціальну цінність без розрізнення її за будь-якими ознаками, у т.ч. й за ознакою належності до громадянства України.

Визначивши у ч. 2 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [1] об'єктом гарантії екологічної безпеки з боку держави лише «громадян України», вітчизняний законодавець, на нашу думку, всупереч положенням ч. 1 ст. 26 Конституції України фактично запровадив для іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, неприпустимий виняток на користування тим самим правом порівняно з громадянами України.

Висновки. З урахуванням зазначеного вище, вбачаємо підстави для висновку про наявність потреби у вдосконаленні деяких положень чинного законодавства України.

Зокрема, вважаємо, що з метою приведення структури складу суб'єктів, яким гарантується екологічна безпека, у відповідність до положень ч. 1 ст. 26 Конституції України, ч. 2 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [1] необхідно викласти у такій редакції:

«Громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, екологічна безпека гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів».

Перспективи подальших розвідок. У контексті перспектив подальших розвідок у напрямі цього дослідження, на нашу думку, додаткового вивчення потребує питання щодо того, чи поширюється гарантування екологічної безпеки на юридичних осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 24.
3. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 2 : Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.
4. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 5 : Н-О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. 1974. 840 с.
5. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34-35. Ст. 458.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 179.